

საინგილოს მოსახლეობის ეთნიკურ-კულტურული იდენტობის საკითხი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართულ პრესაში (მოსე ჯანაშვილის წერილების მიხედვით)

საქართველოს სასაზღვრო რეგიონები ყოველთვის იყო მეზობელი ქვეყნების ექსპანსიური პოლიტიკის სამიზნე. ეს ეხება ჰერეთის იმ ნაწილსაც, რომელიც დღეს აზერბაიჯანის შემადგენლობაშია.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს საინგილოს თემში იმპერიულ ხანაში (XIX-XX სს.) ეთნიკური და კულტურული იდენტობის პრობლემა და პრესის საშუალებით მისი წარმოჩენა, ასევე, იდენტობის კონსტრუირებასთან დაკავშირებული პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული მიზეზების გამოვლენა. აქვე ვიტყვით, რომ საკვლევი პერიოდი არაერთგვაროვანი იყო აქ მცხოვრებ ეთნიკურ ქართველებთან მიმართებაში. იმპერიული პოლიტიკა საკუთარი მიზნების შესაბამისად ცვლიდა ამ პოლიტიკას და სრულიად არ ითვალისწინებდა აქაური მოსახლეობის ინტერესებს. ერთ პერიოდში გააქტიურდა როგორც გამუსლიმანებული ქართველების ქრისტიანობაზე დაბრუნების პროცესი, ასევე, მათი მჭიდრო დაკავშირება დანარჩენ ქართულ სამყაროსთან. სხვა დროს კი, პირიქით, გააქტიურდა მათი გამუსლიმანების პროცესი, რათა ხანგრძლივ ომში დამარცხებული, უკვე რუსეთს დამორჩილებული კავკასიის ერთიანი ასიმილაციის პროექტი განხორციელებულიყო.

კვლევის მიზანია, გავიგოთ სინგილოს ქართულ თემში მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში დაწყებული „ეროვნული გამოღვიძების“ პროცესი რუსეთის ეროვნული იმპერიული პოლიტიკის ნაწილს წარმოადგენდა, თუ ქართული ნაციონალიზმის გააქტი-

ურების შედეგი იყო? რა გახდა საკვლევ პერიოდში ამის გამომწვევი მიზეზები? რა ნარატივებს ეფუძნებოდა ახალი იდენტობა? როგორი თვითაღქმა ჰქონდა საინგილოსა და კახის ქართველ მოსახლეობას, ასევე, როგორი იყო იმ სოციო-კულტურული და პოლიტიკური მიზეზების იდენტიფიცირება, რომელიც ზეგავლენას ახდენდა იდენტობის კონსტრუირების ან მისი რევიტალიზაციის პროცესზე.

სანამ უშუალოდ გადავიდოდეთ საკვლევ პრობლემაზე, გავიხსენოთ რეგიონში მიმდინარე ძირითადი პროცესები ზოგად ისტორიულ კონტექსტში, ქართული სახელმწიფოს ამ სასაზღვრო რეგიონის ნაწილობრივი გაუცხოება და ეროვნული იდენტობის წაშლის მცდელობა, მისი გამომწვევი მიზეზები და ქართული საზოგადოების რეაქცია ამ პროცესების მიმართ.

ჰერეთი უძველესი დროიდან მტკიცედ იყო შემოსული ქართლის (იბერიის) სახელმწიფოს შემადგენლობაში. I-IV საუკუნეებში ჰერეთი და ჰერები აქტიურად მონაწილეობდნენ იბერიის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. საისტორიო წყაროების მიხედვით, წმინდა ნინოს სამისიონერო მოღვაწეობის ობიექტთა შორის ძირითადი ჰერეთის ქვეყანა ყოფილა. ეს ფაქტი, თავის მხრივ უკავშირდებოდა ქართველი ერის კონსოლიდაციის საკითხს. შუა საუკუნეებში რელიგიური ნიშანი, ამა თუ იმ საეკლესიო ორგანიზაციისადმი დაქვემდებარება, ერთ-ერთი გამამწყვეტი მომენტი იყო, რის მიხედვითაც განისაზღვრებოდა ინდივიდისა და კოლექტივის შესაბამის ეთნიკურ ერთობაში ჩანერა. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჰერების ქრისტიანიზაციის საკითხის შესწავლა, ქართველ მეცნიერებსა და სწავლულებს საშუალებას აძლევდა ემსჯელათ არა მარტო მათ პოლიტიკურ-კულტურულ ორიენტაციაზე, არამედ ეთნიკურ კუთვნილებაზეც [ხახანაშვილი 1898:156].

როგორც ვიცით, V საუკუნეში, ვახტანგ გორგასლის დროს, ჰერეთი ქართლის სახელმწიფოს ერთ-ერთი საერისთავო იყო. ამ პერიოდში აშენდა აქ ქალაქები, ეკლესიები, დაარსდა საეპისკოპოსო კათედრები (ბოდბე, ხორნაბუჯი, ბახალათი

ანუ ბახთალო, გიმი და სხვა). ქართულ საისტორიო წყაროებში დაცული ცნობების მიხედვით, ამავე პერიოდში, ჰერეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში - წუქეთში (კახის რაიონი) იჯდა მთავარი, რომლის სამფლობელო, წუქეთს გარდა, მოიცავდა ხუნძეთსაც. ჰერეთი ამ დროს მთლიანად (წუხის ოლქის, თანამედროვე შექი-ზაქათალას ჩათვლით) ქართლის სახელმწიფოს ორგანული ნაწილი იყო. ჰერეთის საეპისკოპოსოები ექვემდებარებოდნენ ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციას. მთავარი ენა და კულტურა აქ ქართული იყო, პოლიტიკურადაც ჰერეთი ქართლში შედიოდა.

მომდევნო საუკუნეებშიც რეგიონში ვითარება არ შეცვლილა. პოლიტიკური მდგომარეობა ჰერეთში დამძიმდა XV-XVII საუკუნეებში დაღესტანთან კახეთის სამეფოს დაძაბული ურთიერთობის გამო, ამავე დროს გაძლიერდა ოსმალეთისა და სპარსეთის აგრესია, რის შედეგადაც ნადგურდებოდა ქართველი მოსახლეობა, ხდებოდა ნახურელ და ავარიელ ლეკთა ჩამოსახლება, მასობრივი ხასიათი მიიღო ქართველების ყმად გახდომისა და გამუსლიმანების პროცესმა.

მე-19 საუკუნიდან აქ რუსეთის იმპერია გაბატონდა. 1803 წელს, კავკასიის მმართველად ახლადდანიშნული პავლე ციციანოვის მეთაურობით, რუსეთის არმიამ ჭარ-ბელაქანისა და ელისუს სასულთნო დაიპყრო. 1830 წელს შეიქმნა ჭარ-ბელაქნის ოლქი, მის ბაზაზე კი, 1840 წელს ბელაქნის მაზრა ჩამოყალიბდა, რომელიც ადმინისტრაციულად საქართველო-იმერეთის გუბერნიაში შევიდა. 1842 წელს ცარიზმმა ბელაქნის მაზრა ისევ ცალკე ოლქად გამოყო, ხოლო 1844 წლიდან ჭარ-ბელაქნის სამხედრო ოლქად გამოაცხადა.

საინგილოს შემოერთების შემდეგ ინგილოთა მდგომარეობა ნაწილობრივ შემსუბუქდა. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ საინგილოს ყველა ქართველი XIX საუკუნის დასაწყისისათვის, ირანის, თურქეთისა და ლეკ ხელისუფალთა ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად გამაჰმადიანებული იყო. მათი უმრავლესობა ფარულად ქრისტიანულ ადათ-წესებს მისდევდა და ქრისტიანო-

ბის აღდგენაზე ოცნებობდა, რადგან იმდროინდელი გაგებით ქრისტიანობა და ქართველობა იდენტური მცნებები იყო. საინგილოს ქართველებს ქრისტიანობის აღდგენის იმედი რუსეთთან შეერთების შედეგად მიეცათ, 1850 წელს 8 ინგილო, ივანბაბა ბულუდაშვილის ხელმძღვანელობით ფეხით ჩამოვიდა თბილისში და წარუდგინა მეფისნაცვალ ვორონცოვს, რომელმაც ისინი პირადად მონათლა სიონის ტაძარში. ამის შემდეგ ვორონცოვი თვითონ ჩავიდა საინგილოში. ამით წახალისებული საინგილოს ადგილობრივი ადმინისტრაციაც ხელს უწყობდა ქრისტიანობის აღდგენის საქმეს. 1851 წელს კაკში მღვდელიც დაინიშნა. ამას შედეგად ის მოჰყვა, რომ საინგილოს ქართული სოფლების მცხოვრებთა უმრავლესობამ რამდენიმე წელში ქრისტიანობა აღიდგინა, რისთვისაც რუსეთის მთავრობამ ისინი ლეკთა ყმობისა და სახელმწიფო გადასახადებიდან გაანთავისუფლა.

1850-იანი წლებიდან დაიწყო ძველი ქრისტიანული ძეგლების აღდგენა და ახალი ეკლესიების აშენება (კაკში, ალიბეგლოში, ყორალაში, მეშაბაშში, ქურმუხში, ჰენგიაში, ძაგამსა და თასმალოში), ამავე დროს გაიხსნა ქართული დანყებითი სკოლები კაკში, ალიბეგლოსა და ყორალაში. ინგილოები უფრო მჭიდროდ დაუკავშირდნენ საქართველოს. საინგილოში ქრისტიანობის მფარველობითა და მუსულმანობის შევიწროებით მეფის რუსეთის მთავრობა საკუთარ მიზნებს ახორციელებდა. მართალია, ასეთმა პოლიტიკამ ქრისტიანი ინგილოების მდგომარეობა საგრძნობლად გააუმჯობესა, მაგრამ, სამაგიეროდ, საინგილოში მცხოვრებ მუსულმანებსა და ქრისტიანებს შორის შუღლი გაამწვავა.

1860 წლიდან რეგიონი ზაქათალის ოკრუგად იწოდებოდა და ექვემდებარებოდა დაღესტნის ოლქს. ამავე დროს, ელისუს სასულთნოს მთიანი ნაწილი შეუერთეს სამურის ოკრუგს. იმპერიულ პოლიტიკასთან ერთად, ეს ისტორიული მოცემულობაც ხელს უშლიდა ქართველ მოსახლეობაში 40-იანი წლებიდან დაწყებულ „გამოღვიძების“ პროცესს და რეგიონში მცხოვრები ქართველების ეთნიკურ-კულტურული იდენტობის შენაჩუნებას.

კავკასიის მთლიანად დაპყრობის შემდეგ (1864 წ) რუსეთს ამ მხარის მაჰმადიანური ქვეყნების დაკარგვისა აღარ ეშინოდა, რის გამოც მეფის რუსეთმა XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან საინგილოს ქრისტიანობის მფარველობაზე ხელი აიღო, ხოლო მუსულმანობას პრივილეგიებიც კი მიანიჭა. ამ დროიდან მოყოლებული რეაქციული რელიგიური პოლიტიკის წყალობით, საინგილოში ქართველების, ქართული ენისა და კულტურის მდგომარეობა უალრესად მძიმე პირობებში მოექცა. კვლავ დაიწყო ინგილოების შევიწროება და გამაჰმადიანება, ქართული ენის დაკარგვა. „...მოლების ჩაგონებით, 1863–1864 წლებში უარყვეს ქრისტიანობა შემდეგმა სოფლებმა: სოსკანმა (სოსიკაანთ–კარი), ლალაფაშამ, თასმალომ, ძაგამმა, ვერხვიანმა, ალიაბადმა, ჰენგიანმა, მოსულმა, ბელაქანმა და მრავალმა სხვამ. მიუხედავად ამისა, მაშინდელ კამერალურ აღწერებში (1859, 1871, 1886) ინგილოები ქართველებად არიან მოხსენიებული (პაპუაშვილი 1972).

ქართული ნაციონალიზმი, რომელიც მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში წარმოიშვა, იმ პირობებში, როცა ქართული სახელმწიფოებრიობა არ არსებობდა, მთლიანად დაეფუძნა ეროვნული იდენტობის განსაზღვრისათვის საჭირო ეთნო-კულტურულ ფაქტორებს. მოხდა ისტორიის აქტივაცია და 60-ანელები თუ მათი მხარდამჭერები და მიმდევრები არა მარტო თეორიული მოღვაწეობით, არამედ პრაქტიკულადაც აქტიურად ჩაებნენ საქართველოს სასაზღვრო რეგიონებში მცხოვრები ქართველობის ეროვნული გამოღვიძებისათვის ბრძოლაში. ქართული პრესაც ამ სამსახურში ჩადგა.

XX საუკუნის დასაწყისიდან ისტორიულ–პოლიტიკური ვითარება მკვეთრად იცვლება. ეს გამოწვეული იყო ცარიზმის წინააღმდეგ წამოწყებული რევოლუციური მოძრაობით. მისი ჩახშობის მიზნით მეფის რუსეთი იმპერიის სამხრეთ განაპირა რაიონებში (კავკასიის ხალხებში) ეროვნულ შუღლსა და მტრობას აღვივებდა (პაპუაშვილი 2002:6-9).

1918-1921 წლებში ჰერეთის (საინგილოს) რეგიონი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემოდიოდა, ქვეყნის ძადატანებითი გასაბჭოების შემდეგ კი ის აზერბაიჯანის შემადგენლობაში შეიყვანეს.

ეს არის საინგილოს რეგიონის მოკლე ისტორია, შევცდებით ამ ისტორიულ კონტექსტში განვიხილოთ XIX-XX საუკუნეების ქართული პრესის მიერ ასახული აქაურ ქართულ თემში მიმდინარე ეთნიკურ-კულტურული იდენტობის ძიების პროცესი..

იმ უამრავი პრესის მასალიდან, რაც ხელთა გვაქვს, ამჯერად მეცნიერული ანალიზისა და პრობლემის შესახებ დასკვნების გამოსატანად ძირითადად გამოვიყენებთ ცნობილი მეცნიერის, საინგილოს მკვიდრი ისტორიკოსის მოსე ჯანაშვილის (1855-1934) პუბლიცისტურ წერილებს, რომლებიც 1877 წლიდან იბეჭდებოდა ქართულ და რუსულ პრესაში. ესენი იყო: „სასოფლო გაზეთი“ , 1877 (№№16, 19, 20, 23), „დროება“ 1878, (№229, 234, 235, 236, 237), „დროება“ 1879 (№150), „დროება“ 1880 (№145, 146), „დროება“ 1881 (№151, 166), „დროება“ 1883 (№123, 158, 233, გაზეთი „ივერია“ 1886 წელი (№5, 10, 50, 87, 92, 112, 116, 170, 191-198), „ივერია“ 1887 (№1, 85, 86), „ივერია“ 1888 (№87, 152, 186, 187, 189), „ივერია“ 1894 (№117, 168), გაზეთი „თემი“, 1894, №77, გაზეთი „საქართველო“, 1917, № 283, 1918, №4, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920, №114, 191, 198. მოსე ჯანაშვილის რამდენიმე წერილი საინგილოსა და ინგილოებზე დაიბეჭდა რუსულ გაზეთ „კავკაზშიც“ 1894 წელს.

ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ჯანაშვილმა, 1878 წელს, გაზეთ „დროების“, რამდენიმე ნომერში გამოაქვეყნა წერილების სერია „მოგ ზაურობა საინგილოში“ („დროება“ 1878: 234-237).

წერილებიდან კარგად ჩანს მე-19 საუკუნის 70-იანი წლების ვითარება საინგილოში. ჩანს, როგორ გაჩნდა ეროვნული სულისკვეთება აქაურ ეთნიკურად ქართულ მოსახლეობაში, ქართული ნაციონალიზმის გამოღვიძებამ და 60-იანელთა

მიერ ისტორიული მეხსიერების გააქტიურების პოლიტიკამ როგორ მომართა ეროვნული ცნობიერება ნაციონალური თვითგამორკვევის პროცესის დასაწყებად.

„მაგრამ ინგილოები კიდევ ისრე არ არიან განშორებულნი ქართველებს, - წერდა მოსე ჯანაშვილი, - როგორც სხვა სოფლები. ზოგან არიან იმისთანა უწინდელი ქართველების ჩამომავლობა, რომ ვერაფრით ვერ შეატყობ, რომ ის ქართველი კაცი იყო და ან ქართველის სისხლ-ხორციით შეზავებულიაო. აი მაგალითებრ ავიღოთ სოფ. ბელოქანის მცხოვრებლები. თუმცა ძველებური ნაშთი გვიჩვენებს, რომ აქ ერთ დროს ქრისტიანი ხალხი ყოფილაო და მას აუშენებია მრავალი ეკლესიები თვით ამ სოფელში და ტყე-ლრეშიაც, მაგრამ თვით აქ მცხოვრებლებში კი არც ერთი ნამცეცი არ დარჩომილა ქართველური, ჩვენებური. ყველა ამ ქართველებს გვარებიც შესცვლიათ ან, სჯობია ვსთქვათ, ფანატიკოსებს შეუცვლიათ, რომ არც ერთი ნიშანი არ დარჩომილიყვეს ამათ ქართველთაგან ჩამომავლობისა! ეხლა კი ეს სოფელი უფრო და უფრო მოღბა და ნელ-ნელა სცნობს თავის დაკარგულს თავს: ერთი გამოჩენილი გვარის შვილი უფ. მართუხალი გალაჯევი, მშვენივრად განათლებული, ამ წინა წლებში დაეძებდა თავის ჩამომავლობას; ბევრის მეცადინეობის შემდეგ იმან შეიტყო, რომ მისი ჩამომავლობა მომდინარეობს ვაჩნაძეებიდან. ყველა ეს დაამტკიცა, მოინათლა და თავადობა მისცეს, რადგან ვაჩნაძეები ყველანი თავადები არიან. ამის მაგალითით ცოლ-შვილით მოინათლა აგრეთვე მისი ბიძაშვილი, რომელსაც დაარქვეს გიორგი ვაჩნაძე. ამათ მაგალითით მთელი გვარი უნდა მოინათლოს. მაშინ აქ დასჭირდებათ ეკლესია, რომელიც უკვე არის ძველთაგან მშვენიერათ შენახული. ბევრ ბელოქნელს ახლა სურს მოინათლოს, რადგან იგინი გრძნობენ, რომ მათი დედ-მამა ქრისტიანი ქართველები ყოფილან, იგინი კი მუსულმანი. „-აბა ჩვენ იმ დუნიაში, როგორ ვეჩვენებით ჩვენ დედ-მამებსაო!“ – მითხრეს ერთხელ რამდენიმე ბელოქნელმა, რომლების ურმით მე მოვემგზავრებოდი ზაქათალისკენ“ („დროება“ 1878: 234).

წერილების ამ სერიაში მოსე ჯანაშვილი დაწვრილებით აღწერდა საინგილოს ეკლესია-მონასტრებსა და ციხეებს, ადარებდა მათ სხვა ქართულ ძეგლებს, თვლიდა, რომ ამ მხარეში მნიშვნელოვანი ქრისტიანული კერების არსებობა უტყუარად მიუთითებდა მის კულტურულ იდენტობაზე, ქართული სამყაროსადმი მის კუთვნილებაზე.

საინგილოში ერთ-ერთი მოგზაურობისას მ. ჯანაშვილი წერდა თანამგზავრებთან ერთად ნანახ გრანდიოზული ტაძრის ნანგრევებზე, ადარებდა მას ბაგრატ მესამის მიერ აგებულ ქუთაისის ტაძარს და დაასკვნოდა, რომ აქ ოდესღაც დიდი ქალაქი და მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი უნდა ყოფილიყო: „საყდარი, რომლის კედლებზე იყო მარიამ დედა და მის ყუჯახში მჯდომარე ქრისტე; ეს სურათი ისრე ბრწყინავდა, როგორც სხვა ეკლესიებში, რომლებშიაც არ არის წირვა-ლოცვა შეწყვეტილი. ყველგან კედლებზე ეტყობოდა, რომ ყოფილა ნახატი სურათებში, მაგრამ კაცის თვალს აღარ შეეძლო მათი ვინაობის გაგება, რადგან მტერს ძრიელ დაემახინჯა იგინი. ეკლესია თალით მოშენებული ყოფილა. ერთი ნახევარი თალისა ეხლაც არის, მეორე კი ჩამოუნგრევიათ. კარები აქვს სამი, ფანჯრები ვინრო და ბევრი, კარის გარშემო და თავზე არის დიდი თლილი ლოდები. წარწერილი არსად არ დარჩომილა. თვით ეკლესიაც თლილი თეთრი ქვით არის აშენებული. მაღალი და განიერია. – ეს ეკლესია... მომაგონებს მე ქუთაისის გორაზე მყოფ უწინდელ ეკლესიასა, რომელიც აღაშენა ბაგრატ მეფემ მეთერთმეტე საუკუნეში, სწორეთ იმტელა და იმ სახით არის ესეც აშენებული. შეიძლება, ესეც იმ დროს და ამავე მეფისგანაა აშენებული... ეს ეკლესია უეჭველად დიდი სობორო უნდა ყოფილიყო, რადგან სოფლისათვის ჩვენში პატარა ეკლესიებს აშენებდნენ ხოლმე და არა ამისთანაებს. და თუ ეს სობორო ყოფილა, მაშ აქ უნდა ყოფილიყო დიდი ხალხი, ანუ ქალაქი“ („დროება“ 1878: 236).

1880 წელს გაზეთ „დროებაში“ ჯანაშვილმა გააგრძელა საინგილოს სოფლების ისტორიული სიძველეების აღწერა და

ბევრი საინტერესო დასკვნაც შესთავაზა მკითხველს მათში არსებული ეთნიკური და კულტურული ტრადიციების თვალსაზრისით (კვლავ საინგილოში, „დროება“ 1880, N 175, 20 აგვ. გვ. 1-3; N 176, 21 აგვ. გვ. 1-3. ლაგოედი, ბელოქანი, ჭარი, მუხახი, კაკი (კახი), ილისო, კაკის საერისთო, ფიფინეთი და კახეთის საერისთოები..). („დროება“ 1880: 175-176).

ინგილოების ეთნიკურ-კულტურულ იდენტობის საიკთხებს ჯანაშვილი ეხებოდა „სასოფლო გაზეთი“-ს 1877 წლის N 16-ში დაბეჭდილ ვრცელ პუბლიცისტურ ტექსტში. „ჩვენ რომ კარგად დავაკვირდეთ ინგილოების ყოფაქცევას, ზნეს და საკუთრად ცხოვრებას, ბევრ შესანიშნავ რასმე ვნახავთ, – წერდა იგი. – მაგალითად შენიშნავთ, რომ შური, პირმოთნეობა, ლალატობა, ერთმანეთის გაუტანლობა, უთანხმოება, სიძულვილი და სხვა მახეების დაგება, ეს ადამიანის დამამცირებელი თვისებანი სხვადასხვა საქართველოს ნაწილებში უფრო მოდებულია და მკვიდრათ არის, მინამ ჩვენ საინგილოში. ამით მე არ მინდა ვთქვა ისა, რომ იმერლებსა და ქართლ-კახელებს არა ჰქონდეთ კარგი თვისება. მხოლოდ აქ ვამბობ, რომ შედარებით ინგილოებში უფრო შესამჩნევია. შურს, პირმოთნეობას, ლალატობას საინგილოში ადგილი არა აქვს, – ინგილო პირადია და გამბედავი. შურის მაგივრად ინგილოებმა ნაბაძვა იციან და კაი თვისების ან საქმეების შეთვისება და მიღება. ერთს რომ სწავლული შვილი გამოუვიდეს–მეორესაც შვილის სწავლება გულითად ჰსურს. ვინ იტყვის, რომ ეს ვერაფერი თვისებააო. რასაკვირველია, ნაბაძვა ცუდია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ხალხი ავსა და კარგს ერთნაირად ბაძავს, ან ვერ არჩევს კარგს ავისაგან, მაგრამ ჩვენ ვხედავთ, რომ ინგილოები მხოლოდ კარგს და სამაგალითოს ითვისებენ ან ათვისებენ თავის პატარა შვილებს. მაგალითად, სიყვარული წერა-კითხვისა, მეცადინეობა ქართულად წმინდა კილოზედ ლაპარაკისა, ქვითკირის და პოლიანი სახლების აშენება, მამულისა ქვითკირის კედლის შემოვლება, არამდიდრულად, მაგრამ წმინდათ და კოხტად ჩაცმა-დახურვა, მამულის უკეთ მოვლა, შინაური პირუტყვების გაშენება, გზების გას-

წორება და გაკეთება. ამ მხრით ინგილოები ძრიელ დიდ ნაბიჯს ადგმენ წინა. ძნელი წარმოსადგენია იმ ყმანვილების აღტაცება და სწავლის მეცადინეობა, რომელიც ინგილოების პატარა შვილებს ეტყობათ. სოფელში რომ მასწავლებელი მოდის, მამას თუ დედას, ვაჟსა თუ ქალს ყველას უნდა, რომ ახლად მოსული ახალგაზრდა მასწავლებელი გაიცნოს, რომელმაც უნდა გამოუზარდოთ მათ შვილები ან ძმები. ყველა ცდილობს სადილზე მონვევით და პატარა საჩუქრებით დაიახლოვოს მასწავლებელი, რომ მან კარგად ასწავლოს მათ შვილებსა. მართლადაც, იქაური მასწავლებლებიც აქამომდე კეთილსინდისიანად ასრულებენ თავის მოვალეობასა. ერთმანეთის სიძულვილი ჩვენში იშვიათია. არათუ ინგილოებს სძულთ, ერთმანეთს ძალიანაცა შველიან. აი ვთქვათ: ვინმე სახლს აშენებს. სახლის აშენება ყველგან ძალიან ძნელია, მეტადრე ჩვენში. თუმცა ტყე ახლო არი, მაგრამ მასში არ იპოვება 12-15 არშინიანი სიგრძის და ცოტათი სქელი მუხის ან წიფელის ხე. ამ ხეების საშოვნად სახლის ამშენებელი ძრიელ შორს ტყეში მიიპატიჟებს ხოლმე ხუთ-ექვს კაცს. რასაკვირველია, ტყეში იგინი დიდხანს რჩებიან, რადგან იმ ხეებში კარგები უნდა მოძებნონ და მოჭრან... ამ მუშაობის შემდეგ სახლის ამშენებელი ურმიან კაცებს მიიპატიჟებს ხოლმე, რომ სახლში წამოიღოს; ამასობაში ბევრი ეხარჯება. ამ ხეების გარდა იმან კიდევ ბევრი სხვა მასალა უნდა იშოვოს და აი ამის მომზადების შემდეგ მიიპატიჟებს 50-100 კაცს სახლის ასაგებად. ყველა მისაშველებლად მიწვეული ერთგულად მუშაობს და ცდილობს, რომ კარგად და მალე გააკეთოს მოძმის საქმე, რადგან მოვადრო, როდესაც თვითონაც დასჭირდება მისი შველა. ამგვარად სახლს უშენებენ ინგილოს ინგილოებივე ერთი დღის განმავლობაში, თუკი მასალა მზათ არი. სწორეთ ასრევე ძმურად იქცევებიან ინგილოები თესვაში, ბარვაში, მკაში, ლენვაში და სხვა მუშაობაშიაც. ამგვარ ხალხში უთანხმოება, რასაკვირველია, იშვიათად უნდა მოხდეს ხოლმე, და ასრეც არი. ჩხუბი, ლანძღვა, იშვიათია. აი ამისთვის ჩვენი მამასახლისები და სუდიები შედარებით, ზნეობით კარგნი არიან, მინემ ამერ-იმერეთში." („სასოფლო გაზეთი“1877:16).

ოთხი წლის შემდეგ, სანგილოს ერთ-ერთ დიდ სოფელში - ალიბეგლოში, - მეცნიერს სრულიად განსხვავებული ვითარება დახვედრია, ეს შეეხებოდა ქრისტიანულ რწმენას, რომელიც ასეთი მონინებით დაიბრუნეს ინგილოებმა. ეს რწმენა მოსახლეობაში შერყეულა და ქრისტიანული წეს-ჩვეულებები აღარ დარჩენილა. სააამისოდ ჯანაშვილი არა მარტო მუსულმანურ ზენოლა-აგიტაციას ადანაშაულებდა, არამედ ხელისუფლებასა და იმ საზოგადოებებს, რომელთაც ამ ნიშნით მოღვაწეობა ევალეობდათ, განსაკუთრებით იმ მხარეებში, სადაც ძირძველი ქრისტიანობა ძალის გამოყენებით დააკარგვინეს ადამიანებს. პირველ რიგში, ამგვარი როლი უნდა შეესრულებინა „ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოებას“, უბრალო მოძღვრები კი არ უნდა გაეგზავნა საინგილოში, არამედ ნამდვილი მისიონერები.

„30 წელიწადია მას აქეთ, რაც საუკუნის გამაჰმადიანებელი ჩვენი ინგილოს ხალხი ხელმეორედ გაქრისტიანდა, - წერდა მოსე ჯანაშვილი, - ყველა იფიქრებს, რომ ეს ყორანის დამონავებული ხალხი ამ დროს განმავლობაში დიდ ნაბიჯს გადადგამდა ზნეობით სარბიელზე. არეულ-დარეული მაჰმადიან-ქრისტიანული წესები, ჩვეულებანი შეეცვლებოდათ, რომ იგინი, ერთის სიტყვით აქამდის შეიქმნებოდნენ ისეთივე მონინებით რჯულის დამცველნი, როგორებიც იყვნენ ნეტარხსენებულნი ჩვენი წინაპარნი. სამწუხაროდ, ვინც ასრე იფიქრებს დიდად შესცდება, შესცდება იმიტომ, რომ ჩვენი მონათლული ხალხი ამ 30 წლის განმავლობაში უფრო გაურჯულდა, მინემ გარჯულიანდა, რადგან რჯულისათვის მოღვაწე თითო-ოროლას მეტი არ გამოჩნდა და ისინიც დევნულნი იქმნენ და მოძულებულნი. იმ ქვეყანაში, რომელიც ერთ გადავარდნილ საქართველოს კუთხეს შეადგენდა, რომელსაც გარს ერტყა მრავალი მტერი, რომელმაც ხალხს წაართვა ძვირფასი თვისი საუნჯე - რჯული, მამა-პაპური ჩვეულებანი, დაუმახინჯა ენა, საუკუნის მონებაში დედაკაცად გახადა, ვამბობთ, ამგვარ უბედურ ქვეყნის გასანათლებლად საქართველოში ქრისტიანობის აღმადგენელ საზოგ-

ადოებას ჰხამდა გამოეგზავნა არა ყველ-პურის მცოდნე, შინ გაზრდილი მოძღვრები, არამედ გამოცდილი, სამაგალითო სწავლული პირები, კარგი მქადაგნი და რჯულის კაცნი (მისიონერები), თორემ, წყალობითი საყველპურო მეცნიერებისათა, ჩვენი მოძღვრებისა, უხასიათობისა, ქრთამებისა, პარტიაობისა, „სამ-უცლუ ადგილების“ ძებნისა, ურიგო უწესოებისა, საღმრთო, სასულიერო საქმეების აღსრულებაში (წაიკითხეთ ალიბეგლოს მღვდლის კახის ბლალოჩინებზედ და ამის პირველზედ „დროების“ ამ წლისა და იმ წლისა N—ბში), ჩვენი ხალხი იქამდის მივიდა, რომ მოტყუება, ქურდობა, მოძმის გაყვლეფა, ტრაბახი, მარხვის გატეხა, რომელიც ლეკობაში დიდ ცოდვად მიაჩნდათ და ყმანვილიც ვერ ბედავდა. ეკლესიაში არა სიარულს სალოცავად (ეხლა ეკლესიებში მღვდლები კედლებისთვის და საყდრის ჭერისთვის ლოცულობენ), ვამბობთ, სუყველა, ყველა ეს ცუდი, ხალხის გამრყენელი თვისებანი ნამდვილ ჩვეულებად შეიქმნენ. ჩვენ ხალხს არ ესმის წმინდა ქართული ენა და ეკლესიური, უფრო მეტად აქაურ მღვდელმა მუდამ უნდა აუხსნას წაკითხული. ჩვენი მღვდლები არათუ აუხსნიან, ან ქადაგებას იტყვიან, არამედ ისეთი გულაცრუებულნი არიან, რომ ხანდისხან არცკი სწირვენ, ან თუ სწირვენ, ისე ადრე დაინყობენ წირვას, რომ ხალხი ჯერ ფეხზე არ იყოს წამომდგარი. ვიმეორებ, როგორ ასწავლონ ხალხს, როდესაც თვითონ არიან სასწავლებელნი! („დროება“ 1881, N 166).

მოსე ჯანაშვილი იკვლევდა საინგილოელი ქართველების მეტყველებას, ენობრივ თავისებურებებს, მის მსგავსებას საქართველოს სხვადასხვა კუთხის კილო-კავებთან. მისი აზრით, ზემო და ქვემო საინგილოს მცხოვრებლები ერთმანეთისგან განირჩეოდნენ „სიტყვა-პასუხითაც, ზნეობითაც და განათლებითაც.“ მისი გრამატიკული დაკვირვებები და ლექსიკოლოგიური მოცემულობის შეფასება საინტერესოა, თუმცა, ხშირად მიზეზებს ვერ ასახელებს: მაგალითად: რატომ ჰგავს ყარასაველების საუბარი რაჭველების ქართულ კილოს მაშინ, როდესაც აქედან 20 კილომეტრში მცხოვრებლების დიალექტი ახლოსაა ქართლ-კახელების კილოსთან.

„ეს კუთხე ჩვენის ქვეყნისა თვით ბუნებას ორად გაუყვია: ქვემო ნაწილად (ყარასავი - შავი წყალი) და ზემო ნაწილად. რამდენათ პირველში ზაფხულის დროს პაპანაქება, გაუძლისი სიცხე კაცს სულს უხუთავს, იმდენად ზემო ნაწილში (კახში და ამის მიდამოში) სულს უფრილებს. რამდენათაც ყარასავის შავი წყლები თბილია, იმდენათ ზემო ნაწილში ცივა. აგრეთვე ზამთარში: როდესაც ზემო ნაწილში მკაცრი, დიდთოვლიანი, ყინვიანი ზამთარია, იქ, ყარასავში თბილი, უყინვოა. საკვირველია უფრო ის, რომ ზემო და ქვემო საინგილოს ნაწილების ხალხებიც ბევრით განირჩევიან ერთმანეთისაგან სიტყვა-პასუხითაც, ზნეობითაც და განათლებითაც. ზემო ნაწილში ხალხი უფრო მსუბუქი ხასიათისაა, ჩქარია, როგორც მიხვრა-მოხვრით, ისე ლაპარაკით; ზემოში უფრო მშვიდი, დინჯი, როგორც ქართლელი იმერელთან შედარებით. ბუნების სიმდიდრითაც განირჩევიან ეს ადგილები: ყარასავის ბუნება ისეთივე უხვი და მრავალფეროვანია, როგორც ქვემო იმერეთი, ზემო კი მდიდარი, როგორც რაჭა. ერთი სიტყვით, რომელი მხრითაც გინდა ავილოთ, ცხადათ დავინახავთ განსხვავებას ზემო და ქვემო ინგილოში. მხოლოდ უპირატესობა მიეცემათ მათ ქართული ენის ცოდნაში: ქართული ენა მათში ისრე არ არის დამახინჯებული, როგორც ზემო საინგილოში, -აქ უფრო ნმიდათ, უფრო გარკვევით ლაპარაკობენ ქართულად, მინემ ზემოში. შესანიშნავია აგრეთვე ის, რომ ყარასავში სიტყვების ბოლოში უმატებენ სიტყვის ნაკვეთს „ყე“, როგორც რაჭაში; ზემოურებმა ეს არ იციან, თუმცა ოციოდე ვერსის სიშორეზე ცხოვრობენ; ასე რომ კაცი თუ დააკვირდება ყარასაველების ლაპარაკს, დაინახავს, რომ ამათი ლაპარაკი ბევრათ ნააგავს რაჭველებისას, მინემ ქართლ-კახელებისას. გარდა ამისა, ამათი ენა მოკლებულია ყოველგვარ ბილნ და უშვერ სიტყვას, თუმცა ამათი ახლო მეზობელი ქიზიყელები ბრიყვ სიტყვა-პასუხით განთქმულნი არიან მთელს საქართველოში“ („დროება“ 1882, N 146).

ამავე წერილში ჯანაშვილი ეხება ყარასავისა და ზემო საინგილოს რელიგიური კუთვნილების თემას, ქრისტიანული

სარწმუნოების მიმდევართა სოციალურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო მდგომარეობას. წერილში ჩანს ხელისუფლების დამოკიდებულება ადგილობრივებისადმი და კრიმინალური ჯგუფების წახალისების ცდები.

„რაიცა შეეხება ქრისტიანობას, – წერს ჯანაშვილი, – უნდა სამწუხაროდ ვაღვიაროთ, რომ ყარასავში არც ერთი არ არის მონათლული, ყველა მაჰმადს თაყვანსა სცემს. ზემოურები კი, ერთი პატარა სოფლის სოსიკანის გარდა, ყველანი ქრისტიანები არიან. უწინდელი ქრისტიანებრივი კვალიც უფრო მეტად ატყვია ზემო-ინგილოში. დიდი ეკლესიები, დიდი ნაშთები იპოება ზემო-საინგილოში, მთის ფერდობებზე, როგორც ქიზიყელების მოსახლეობა ცივგომბორ-სიღნაღის მთის ფერდობებზე. განათლება უფრო მეტად შემოსულა ზემო ინგილოებში: აქ დიდი შკოლა არსებობს სოფ. კაკში; იქ კი ჯერ ეხლა იხსნება სოფ. ალიაბათში. ეს ერთი თვე იქნება, რაც ბ. ბოლუსლავსკი ნაიბობიდან გადააყენეს. მას აქეთ შემადრწუნებელი ამბები ხდება ჩვენს მხარეში. კეთილი ღვთისმოყვარე გლეხი კაცი იქელვება, შევიწროებაშია; ქურდი, ყაჩაღი, მტაცებელი კი ამაღლებული, პატივცემული. ამის გამო მთელი კაკის გლეხობა ორათ არის გაყოფილი; ერთს დიდს ნაწილს შეადგენს გლეხობა, მეორეს, მცირეს, ბენვის ხიდით ჯოჯოხეთისკენ მიმგზავრები ბესოშვილები და ტარტარაშვილები, ორიოდე კომლის გარდა. ამათი მოთავე და ბელადი არის ამირხან ბ-შვილი. ამათ ისეთნაირად მოაბეზრეს ხალხი, რომ ზოგიერთი გლეხი აპირებს აქედან გადასახლებას, რომ რა არის ამ კაცის ენასა და ხრიკებს გადურჩეს. ვერც ჩივილი, ვერც დამუქრება, ვერც ვერაფერი ამ კაცს ვერ აჩუმებენ. ფულით, ფეხის გულების კოცნით ეს კაცი ყველას უძვრება, უმეგობრდება და მერე მოქმედობს. ეხლა ისრე გათამამდა, რომ ხალხის ყრილობაში გამოვიდა და თავს იწონებდა, რომ კაკში ნაიბიც მე ვარ და ნაჩალნიკიცაო. ბოლუსლავსკის მოადგილეთ კაკის ნაიბათ ვილაც თავმოპარსული უზბაში (მამასახლისი) გაუმწესებიათ დროებით და საქმის მწარმოებლათ ვილაც ნაციმბირალი უსწავლელი კაცია, ამით სარგებლობს ა.გ-ჯევი და

როგორც ჰსურს, ისრე მიჰყავს საქმეები. ბოლუსლავსკის შემდეგ დივანხანა დამზგავსებია რალაც სამიკიტნოს; ვინც არ გეგონება, იქ დაგვდება: ყოველ დღეს ქეიფ-ლხინში არიან. ერთი სიტყვით, თუ ყურის მთხოვებელი არ ეყოლა ხალხს, ბევრი უმანკო სული დაიჩაგრება და სისაძაგლე ჩაიდინება („დროება“ 1882, N 146).

1894 წელს, საინგილოში მოგზაურობის დროს, მოსე ჯანაშვილს უნახავს და შეუმონებია სინმინდეები, რომლებიც დაცული იყო კაკის მცხოვრებელის ივანე ხუციშვილის სახლში, ამ სინმინდეებს ხალხი „ხუციანთ ოთხთავის“ სახელით იცნობდა. როდესაც საინგილოს ლეკები და ელისეს სულთნები დაეპატრონენ, „ხუციანთ ოთხთავი“ იყო აქაური ქრისტიანების ერთადერთი იმედი, მათი ნუგეშის მცემელი, მათი სასოება და სულიერი მკურნალი. მის თაყვანისსაცემლად ინგილონი დიდის კრძალვით იკრიბებოდნენ ხუციანთ ოჯახში, აქ აღანთებდნენ ხოლმე სანთელს, აღაკმევდნენ საკმეველს და ღმობიერებით ითხოვდნენ შველასა და შემწობას. მისი თქმით, ეს სინმინდე ღირსი იყო გამორჩეული ყურადღებისა და კიდევ აკეთებდნენ ამას: „ხუციანთ ოთხთავის“ წინაშე დასაკლავად ყველაზე უკეთეს მსხვერპლად ხალხის თვალში ითვლებოდა ოთხრქიანი ვერძი ანუ ოთხრქიანი ვაცი. ამგვარ საღმრთოს შესაძენად ინგილო არ იშურებდა თავის ქონებას, რადგან იგი დაიმედებული იყო, რომ ასეთ მსხვერპლს შეინირავდა უფალი. ჯანაშვილის სტატი-აში ვკითხულობთ: „ხუციანთ ოთხთავის“ ბრალია უმთავრესად, რომ ეს განაპირა კუთხე სრულიად არ მოსწყდა საქართველოს და დაიცვა თავისი ხალხოსნობა-ქართველობა, თავისი ენა და რჯული. მისივე ბრალია, რომ ლეკთა ძალმომრეობამ ვერ დაჩაგრა ეს ერთი მუჭა ხალხი და ინგილო ისევ დაშთა ქართველად; ამგვარი დიდი ღვანლი მიუძღვის „ხუციანთ ოთხთავს“ ქართველობის წინაშე და ამიტომაც იგი ღირსია, რომ გავიცნოთო, - აღნიშნავდა კორესპონდენციის ავტორი.

გადმოცემის მიხედვით, ხუციშვილების წინაპარი ყოფილა მღვდელი, რომლის შთამომავალნი არიან დღევანდელი ხუციშ-

ვილები, მცხოვრებნი სოფ. კაკში. ლექთა მტარვალობის დროს, როგორც ყველა ინგილოს, ისე ხუციშვილებსაც გარეგნულად მიუღიათ მაჰმადიანობა. მიუხედავად ამისა, ინგილოთ ქრისტეს სარწმუნოება არ დაუტოვებიათ და იდუმალად უსრულებიათ ყოველი ქრისტიანებრივი წესრიგი და ულოცნიათ ქურმუხის წმ. გიორგი და „ხუციანთ ოჯახი“, რომელშიაც კრძალვით შეუნახავთ ყოველი კონდაკი; კურთხევანი; დაუჯდომელი; ფეშხუმი; ბარძიმი ჩუქურთმიანი; ღრუბელი; სამიროვნეები ჩინური თიხისა; სანაწილე; სეფისკვერის ბეჭედი; ჯვარი ვერცხლისა; ჯვარი პატარა ყვითელიც თითბრისა; ჯვარი პატარა, გულზედ საკიდი ბარძიმი ვერცხლისა წარწერით... ავტორის სიტყვით, ვინ არიან ბერუკა, ჯიმშიტა, აბრამ მღვდელი, ლავრენტი მონაზონი, დიაკონი იოსები ჩვენი ისტორიიდან არა ჩანს, არც ზეპირ გადმოცემას შეუნახავს ცნობა მათ შესახებ. („ივერია“ 1894, N 219).

იმპერიის დაცემისა და ამიერკავკასიის დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოცხადების შემდეგ, საინგილოში უკიდურესად დამძიმებულ კრიმინოგენურ სიტუაციას ასახავს მოსე ჯანაშვილის მიერ გაზეთ „საქართველოში“ დაბეჭდილი წერილები.

ამ წერილების მიხედვით, საინგილოში აღნიშნულ დროს საზარელი ამბები ხდებოდა. ხალხი უსამართლობით დრტვინავდა, მაგრამ პრესაში ამის შესახებ (აღბათ, შიშით) გარკვეულად არავინ წერდა. მხოლოდ მშრალი დეპეშები მოდიოდა და იბეჭდებოდა იმაზე, თუ ვინ მოკლეს, ვინ გაძარცვეს დაა. შ. ჩამოსული ადამიანებიც მოკლედ საუბრობდნენ საზოგადო უბედურებაზე, რაც რეგიონში მიმდინარეობდა. მაგრამ ამ მოკლე ცნობებიდანაც ჩანდა, რომ ინგილოს აწვებოდა უშველებელი ტალღა, რომელიც აბობოქრებულებიყო მათ წასალეკად. თბილისსა და საქართველოს სხვა კუთხეებში მცხოვრები ინგილოები უთვლიდნენ იქაურებს, რომ თავიანთი გასაჭირი, მათი გულისტკივილი სახალხოდ წარმოედგინათ იმდროინდელი ხელისუფლებისთვის ამიერკავკასიის კომისარიატის, ქართული ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტისთვის, პატრიარქ კირიონისა და შეიხ-ულ ისლამ ფიშნამაზ-ზადესთვის, ასევე, მაჰმადიანთა ეროვნულ კომიტეტისთ-

ვის, მაგრამ ამ მოწოდებას ინგილოები არ პასუხობდნენ. ამ ყველაფრის იქით ჯანაშვილი ხედავდა შიშსა და გულგატეხილობას, მას უნდოდა ინგილოების დახმარება, მაგრამ ამის გაკეთებას გართულებულ პოლიტიკურ ვითარებაში ხელისუფლებაც კი ვერ ახერხებდა. 1917 წლის 30 დეკემბერს თბილისში საინგილოდან მიღებულმა დეპეშამ, როგორც მოსე ჯანაშვილი წერდა: „გაგვივსო მოთმინების ფიალა და იგი გაგვიხდა კარგ ნივთიერ საბუთად, რომ საქართველოს ეროვნულ საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტში წარგვედგინა მოხსენება“.

სტატიაში წარმოდგენილია ამ მოხსენების სრული ტექსტი, რაც იძლევა სრულ წარმოდგენას საინგილოში მიმდინარე ამბებზე. „გასული წლის გაზაფხულითგანვე ქართველ ინგილოებს გადაეკიდა მეზობლების გაფანატიკოსებული ნაწილი. ჯერ იყო და დაანოკეს ყორაღნელები - ძალით გამაჰმადიანება მოუნდომეს. ეს დანაშაულობა დაუსჯელად დასრულდა: ეს დიდსულოვნობა კომისარიატის მხრივ ხსენებულ ფანატიკოსობას მის უძღურებად მოეჩვენა, და უმეტესის გაბედულობით დაუნყო ინგილოებს რბევა, ძარცვა, ხოცვა. სხვა რომ არ ჩამოვთვალოთ, ინგილოების აუტანელ ყოფა-ვითარების გასაშუქებლად საკმაოა დავასახელოთ საზარელი მკვლელობა თასმალის მღვდლის ყულოშვილისა და ყორაღნელთა მოღვაწის საკნელაშვილისა, აგრეთვე აქვე მოვიყვანოთ 30 დეკემბერს მიღებული დეპეშა ინგილოების სოფლების და ბინების დარბევისა მთელის 30 ვერსის მანძილზე. აი სიტყვა-სიტყვით დეპეშის შინაარსი. „დაარბიეს ქემხუთანი. გაურეკეს 29 მიხეილს, 30 ტიმოთეს, აღაბეგს 120 თავი მსხვილი საქონელი, მოკლულია გიორგი მურთუზას ძე; ქოთუქლუს დაცემის დროს მოკლულია ორი; ყარა მეშა: გაირეკეს 11 თავი საქონელი; დაეცნენ დიდ-ალათემურს, ჩიგლოდამ პაპიაშვილს გაურეკეს 600 თავი ცხვარი. მცირე ბინები აიყარნენ (გადმოსახლდნენ). დამნაშავენი ძარცვისა ნუხელებია“ (ნუხის მაზრელები). „ეს დეპეშა ხელმოწერილია კარგა ცნობილ პაპიაშვილის და ბაჩალიაშვილის მიერ. კერძო ცნობებიდამაც სჩანდა, რომ ჩვენი სამშობლო საინგილო თავზე ხელაღებულებ-

ისაგან ისედაც აწიოკებულ და თავზარდაცემულ იყო და ახლა ამას დაემატა კიდევ ეს უკანასკნელი შემოსევა. თურმე ფანატიკოსები ინგილოებისაგან მოითხოვენ ან გამაჰმადიანებას ან აყრას. და ან ერთის ან მეორის განსახორციელებელ სახსრად მიუჩნევიან რბევა, ხოცვა მოთავე კაცებისა, თავზარდაცემა ქრისტიან ინგილოებისა, უნინაც ებრძოდნენ ინგილოებს კაციჭამია ბრბოები, მაგრამ მაშინ ინგილოებში სუფევდა დიდი ერთობა, სიმტკიცე პირისა, ახლა-კი მზაკვრულ რეჟიმმა იგინი გააცალკევა ისე, რომ დღეს თვით მაჰმადიან ინგილოების უმეტესობა ქრისტიან ინგილოების მოწინააღმდეგო ბანაკშია და თავისივე მოძმეებსა და ნათესავებს აღარ ინდობს. წარმოუდგენ რა ეროვნულ მაღალ დაწესებულებას ამ მოხსენებას, ვსასოებ ილონებს იგი რაიმე სახსარს საპატრონებლად ყოვლად უნუგეშოდ დატოვებულ ხალხისა, იმ ხალხისა, რომელსაც თავის წარსულ გმირულ ცხოვრებით დარაჯობა გაუწევია საქართველოს შორეულ აღმოსავლეთ კუთხისთვის. ჩემის მხრივ დაუხანებლივ და აუცილებლივ საჭიროებად მიმაჩნია საქართველოს უმაღლეს საბჭოს აღმასრულებელ კომიტეტმა შეთანხმებით მაჰმადიანების ამგვარსავე კომიტეტთან წინადადება მისცეს ამიერკავკასიის კომისარიატსა) ახლავე, რაც შეიძლება მალე, ზაქათალის და ნუხის მაზრებში წარგზავნოს ლოცვა - კურთხევითა და შეთანხმებით მის უწმინდესობის შეიხ-ულ-ისლამის ფიშნამაზზადესი, მუფტისა და მის უწმინდესობის კირიონისა - მქადაგებლები ძმობისა, სიყვარულისა და ურთიერთის შეწყნარების, საკეთილდღეოდ ყველა იქაურებისა და გამარჯვებისთვის იმ რევოლუციისა, რომელიც არ არჩევს ელლინს, ებრაელს, სკვითს და რომელიც ეთაყვანება მხოლოდ თანასწორობას ყველა ხალხთა შორის მიუხედავად მათის ჩამომავლობისა, ენისა და სარწმუნოებისა და ბ) დაუყოვნებლივ გაგზავნის აგრეთვე ქართველ და მაჰმადიან ნაფიც ვექილთა კოლეგია პირუთვნელ გამოძიების მოსახდენად და გასაგებად იმისა, ვინ არიან ის ვაჟბატონები, რომელნიც ინგილოების დარბევის საქმეში ხელმძღვანელობენ ფანატიკოს უმეცართა ლაშქარს. 1 იანვ. 1918. ქ. თბილისი".

„ან ამ მოხსენებას ვაქვეყნებთ, - წერდა მოსე ჯანაშვილი, - რათა მთელმა საქართველომ, რომელსაც ინგილოები ვით დღეს, ისე მუდამ უყურებდნენ როგორც თავის პატრონს, თავის განუყოფელობას, გაიგოს, რა ცეცხლი ტრიალებს სრულიად უდანაშაულო ინგილოთა შორის და მით დასაცველად აღმოხეთქოს თვისი ეროვნული მძაფრი ხმა. თქმულა - ძმა ძმისთვისა, შავი დღისთვისაო. ინგილო-ქართველებს შავი დღეც უკვე კარს მოსდგომიათ მოსასპობლად. საჭიროა არათუ თანაგრძობა, არამედ სწრაფი დახმარება ეროვნულ მძლავრ ხელის მიწვდენით, მაგრამ არა სისხლის აღების განზრახვით, არამედ მშვიდობის ქადაგებით სასურველ მშვიდობის დასამყარებლად უბედურ, გარნა შვენიერ მზიან საინგილოში“ („საქართველო“, 1918:4).

1918 წლის მარტის შემდეგ დაწყებულმა ოსმალურმა აგრესიამ საინგილოს თავისი დალი დაასვა. ის დაიკავეს თურქებმა და მანამდე, სანამ პოლიტიკური გადაწყვეტილებები მიღებული იქნებოდა საერთაშორისო კონფერენციის მიერ, გადაწყვიტეს მისი დამოუკიდებელ ადმინისტრაციულ ერთეულად ჩამოყალიბება. ეს ფაქტი დღის წესრიგში აყენებდა საინგილოსთვის პოლიტიკური ავტონომიის მინიჭების აუცილებლობას. სწორედ ამ პერიოდში ეძებდა ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილი, მათ შორის მეცნიერები (ივანე ჯავახიშვილი, პავლე ინგოროყვა, მოსე ჯანაშვილი და სხვ.) შეემუშავებინათ სწორი და სამართლებრივად გამართული დოკუმენტი რეგიონის კუთვნილების საკითხის გადასაწყვეტად. აქვე მოვიტანთ აკაკი ჩხენკელის პირად არქივში დაცულ ივანე ჯავახიშვილის დასკვნას ზაქათალის ოლქის ისტორიული კუთვნილების თაობაზე, რაც საქართველოს დელეგაციას უნდა გამოეყენებინა, როგორც სამართლებრივი დოკუმენტი ოლქზე წაყენებული პრეტენზიის დასაკმაყოფილებლად. დოკუმენტს ჰქვია „საქართველოს უფლებები ზაქათალის ოლქზე“. ზაქათალის ოლქზე საქართველოს ყოვლად აღიარებული უფლება აქვს ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ეს კუთხე უძველეს დროითგან ქართველების მკვიდრ მინა-წყალს შეადგენდა და ჰერეთის სახელით ცნობილი ქართული კულტურ-

ისა და ხელოვნების ასპარეზად ითვლებოდა. XVII საუკუნის I მეოთხედამდე ის მუდამ ქართველთა უდავო სამფლობელოსა და საკუთრებას შეადგენდა. „თათრები“, ანუ თურქები აქ მხოლოდ შაჰ თამაზის, საქართველოს ამ დაუძინებელი მტრის, წყალობით გაჩნდნენ. ჩვენი ქვეყნის აოხრების შემდეგ მანაც თავისი ერთგული მაჰმადიანი ტომი ჩაასახლა, რომ ამით სპარსეთს შემდეგში საქართველოში შესევა გაადვილებოდა. ამ გარემოებას ქართველთათვის, რასაკვირველია, ახალი უფლებრივი მდგომარეობის შეცვლა არ შეეძლო და შემდეგშიც ჰერეთი, იგივე საინგილო, ანუ ზაქათალის ოლქი საქართველოს კუთვნილ თემად ითვლებოდა. ეს მარტო ქართული წყაროებით კი არ მტკიცდება, არამედ რუსულ ოფიციალურ წყაროებშიაც არის აღბეჭდილი. სახელდობრ, 1743 წელს მოსკოვში დახატულ მაშინდელი საქართველოს რუსულს რუკაში, რომელიც პეტერბურგის სამხედრო სამინისტროში ინახება, ეს კუთხე კახეთის სამეფოს განუყოფელ ნაწილად არის აღნიშნული. ხოლო რუსეთის ელჩის ბურნაშევის მიერ 1784 წელს შედგენილი საქართველოს რუკა ცხადად ამტკიცებს, რომ ერეკლე II-ის მიერ რუსეთთან 1783 წ. ხელშეკრულების დადების დროსაც ზაქათალის ოლქი საქართველოს უფლებრივად აღიარებულ კუთვნილებად ითვლებოდა. მაშასადამე, საქართველოს ამ ოლქზე უფლება დადებული ხელშეკრულებების ძალით რუსეთიც მოვალე იყო მთელი თავისი ძალით დაეცვა. ივ. ა. ჯავახიშვილი. ტფილისი, 1920, 12. VI (სცსსეა, ფონდი 1864, აღნ. 1, 204:1-2).

საინგილოს მონყვეტას საქართველოდან, ინგილოთა ისტორიული ბედის უსამართლობას ამ პერიოდის ქართული დემოკრატიული პრესა განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა. ეს სასაზღვრო კუთხე ბევრს ნიშნავდა საქართველოს სახელმწიფოს სიმტკიცისა და უშიშროების უზრუნველსაყოფად. პრესა, განსაკუთრებით კი დემოკრატიული ხელისუფლების ოპოზიციური გაზეთები საინგილოში შექმნილი ვითარების გამო მთავრობას ადანაშაულებდა.

1 შენიშვნა: საისტორიო ეროვნულ არქივში დაცული ეს დოკუმენტი არის ჯავახიშვილის ხელნაწერის დედანი.

„საქართველოს სხეულს მოსწყდა თავი-საინგილო. აქედ-
გან ეფინება საქართველოს მზის ყოველდღიური სხივები.
ეს არის ჩვენი აღმოსავლეთი და აქ დასწყდება შვენიერი და
მდიდარი კახეთი. აქ სამხრეთისკენ ბრუნდება კახეთზე აღ-
მოსავლეთისკენ მომდინარე ალაზანი. საინგილო ბუნებრივი
განგრძობაა კახეთისა, მის მიწა-წყლისა, ჰავისა, მცენარეულო-
ბისა, პირუტყვისა, ადამიანის ერთფერ მონყობილობისა, მის
ერთნაირ ადათ-ჩვეულებისა. უკეთ ვთქვათ, საინგილო იგივე კახ-
ეთია, მის განუყოფელი ნაწილი. კახეთს ვერ წარმოიდგენს ჩვენი
კაცი უსაინგილოდ და საინგილოსაც უკახეთოდ. თვით ბუნებას
უბრძანებია მათი იგივეობა. საინგილოს ბოლოს რომ ალაზანი
ჩაბრუნდება მტკვარში ჩასაქანებლად, მისკენ რკალივით მოი-
წევს დიდი კავკასიონი და იმდენად უახლოვდება ალაზანსა და
მის აქეთს სიღნაღის მთებს, რომ შუაში რჩება მხოლოდ 15-
იოდე ვერსი მანძილი. აი ეს 15-ვერსიანი მანძილი არის საქა-
რთველოს აღმოსავლეთის მხრით მიჯნა. და ამ მიჯნასაც ჩაჰყ-
ვება ღელე სისხლისკობი და მერე ეგრისხევი. ამ მიჯნას იქით
ერთბაშად სწყდება ამიერ-იმერის (საქართველო-ადირბეჟანის)
მსგავსება: აქეთ რომ აყრილი მცენარეულობაა, იქით უდაბური,
უტყეო, მშრალი და ცხელი ველებია, გადამწვარი გორაკები და
ფერდობები. საჭირო იყო თავიდგანვე ამ 15-ვერსოვან მიჯნაზე
დაგვეყენებია 40-იოდე გერმანელი და ხუთიოდ ქართველი, რომ
საინგილოც დღეს ჩვენი ყოფილიყო. თურქებმა ცარიელი მიჯნა
რომ ნახეს, ნუხის მხრიდგან გამოსწიეს, დაიჭირეს კახი, ზაქათ-
ალა, ბელაქანი, ალაზნის ბორნები, შეჰკრეს ყველა გზები და კა-
ნები, ქვეყანას დაუნიშნეს ცალკე გუბერნატორი და აუკრძალეს
ხალხს იქიდგან რისამე გამოტანა „საზღვარგარე“ და „უცხო“
ქვეყანა საქართველოს. სამაგიეროდ, როგორც გვატყობინებენ,
იქიდგან გაიტანესო მილიონ ფუთამდე ბრინჯი, ათას ურმობით
ხორბალი, ათას-თავი ყოველ მოსავლისა, კვლავ ხარკი და სხვ.
ასე, საქართველოს ღვიძლი კუთხე ერთადერთ უხვად მომცემი
ბრინჯისა, აბრეშუმისა, ხილისა, ბოსტნეულისა, ღვინისა და სხვ.
დაგვეკარგა მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი დარაჯები დროით

ვერ ჩავაყენეთ საინგილოს მიჯნაზე. ინგილოებს-კი კისრები დაებრიცათ ჩვენკენ ცქერაში. ასეთი შეუნდობელი დაუდევრობა მოგვივიდა მაშინ, როდესაც საქმე შეეხებოდა არათუ მართო ეკონომიურად დიდმნიშვნელოვან კუთხის ბედს, არამედ სტრატეგიულადაც თვალსაჩინოს: ვისაც უჭერია საინგილო, მის ბატონობაში ჰყვება დანაშთენი კახეთიც: მოგეხსენებათ, საინგილოში ლეკები რომ ჩამოსახლდნენ, მის შემდეგ უკულმა დატრიალდა ჩარხი საქართველოში. უნდა კაცმა თვითონ ნახოს აქაურობა, და მაშინ დარწმუნდება, რომ საქართველო უსაინგილოდ ვერ იცხოვრებს: ზურგით მას აყუდია დალისტანი, და იქიდან ჩამოსულ ლეკებმა ჭარბელაქნელებთან ერთად რა უყვეს საქართველოს, ჩვენში ყველას უნდა ახსოვდეს. ეს სტრატეგიული თვალსაზრისით. ახლა რა უაღმატებულესი მნიშვნელობისაა საინგილო ზემო ჩამოთვლილ ნანარმოებებითა და მრავალგვარ ლითონ-მადნეულობით. ყველა ამის ეკონომიური მნიშვნელობა ისე დიდია, რომ მისი განრიცხვა თითქმის შეუძლებელია ეხლავე. რახან დროით მიჯნაზე ვერ დავდექით და, თქმისა არ იყოს, „უპატრონო საყდარი“ სხვებმა დაიჭირეს, ჩვენ დავგრჩენია, ერთადერთი გზა: მეგობრულად გამოველაპარაკოთ თვით იმ „საყდრის“ პატრონებს, დავპირდეთ ადმინისტრაციული თუ კულტურული თვითმმართველობაც და ასრე შევეუერთოთ ჩვენს რესპუბლიკას. საინგილოს მისადევარი საქართველოა და უამისოდ ის ვერ გასძლებს. დროით მოვჭიდოთ ხელი საქმეს, რომ აქაც არ დაგვასწროს სხვამ და საუკუნოდ არ დავკარგოთ ყოველმხრივ შემკული ქვეყანა („საქართველო“ 1918, N 223).

საინგილოსა და აქ მცხოვრები ეთნიკური ქართველების ენის, სარწმუნოების, წეს-ჩვეულებებისა და ხალხური ტრადიციების შესახებ ვრცელ ინფორმაციას იძლეოდა რაფიელ ინგილოს, ზაქარია ედილაშვილის, დიმიტრი ჯანაშვილისა და სხვ. წერილებიც. ქართველი სასულიერო პირები, პედაგოგები და სხვა პროფესიის ადამიანები თანამოძმეების დასახმარებლად და ამ კუთხის შვილთა გასანათლებლად მიდიოდნენ საინგილოში. ასეთები იყვნენ ზაქარია ედილაშვილი, ეპისკოპოსი პეტრე კონ-

ჭოშვილი, რომელმაც მეულღესთან – მარიამ მახვილაძე-კონ-
ჭოშვილთან ერთად, დიდი ამაგი დასდო სანგილოს ქართველ-
ებს. ზაქარია ედილაშვილმა 1916 წელს გაზეთ „საქართველო-
ში“ გამოაქვეყნა დიმიტრი ჯანაშვილის ხელნაწერი რვეულები,
რომელიც რუსულიდან თავად თარგმნა, ასევე, თანდართულ
შესავალში ახსნა ის საკითხები, რომელზეც დიმიტრი ჯანაშვი-
ლი ამ რვეულებში საუბრობდა. ეს იყო მაგალითები იმისა, თუ
კონკრეტულად რას აკეთებდა რუსული ხელისუფლება რეგიონ-
ში, რა მიზანი ჰქონდა ამ პოლიტიკას ინგილოთა მისამართით
(„საქართველო“ 1916:29).

XX საუკუნის 10-იან წლებში გაზეთ „საქართველოში“
გამოქვეყნებული ზაქარია ედილის სტატიები, რომელიც 1947
წელს წიგნად გამოიცა გერონტი ქიქოძის რედაქტორობითა
და წინასიტყვით [ედილი 1947]. ეს მასალები ჩვენ მიერ საკ-
მაოდ ვრცლად წარმოდგენილ მოსე ჯანაშვილის პუბლიცის-
ტურ ტექსტებთან ერთად, რომელთა უმეტესობა არა მარტო
ისტორიულ კონტექსტს, არამედ ნარატიულ წყაროებსაც ეყრდ-
ნობა (ჩანერილია საინგილოში, თვით ავტორის მიერ), ნათელ
პასუხს გვაძლევს იმ კითხვებზე, რომელიც ისმება დღეს XIX-XX
საუკუნეების საინგილოს მოსახლეობის ეთნიკურ-კულტურული
იდენტობის კვლევის ფარგლებში. ამ მასალებზე დაყრდნობით
შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნები:

1. ქართულ პრესაში დაბეჭდილი მრავალფეროვანი პუბ-
ლიცისტური მასალები XIX-XX საუკუნის დასაწყისის (იმპერი-
ული ხანის) საინგილოს მკვიდრი ქართველების ეთნიკურ-კულ-
ტურული იდენტობის შესახებ საკმაოდ ამომწურავ ცნობებს
გვანვდის;

2. თავად ტერმინი „ინგილო“ და „საინგილო“, რომელიც
ამავე პერიოდში გაჩნდა, აშკარად მიუთითებს რეგიონის მკვიდ-
რი ქართველების ეთნიკური ჯგუფის სოციალურ იდენტობასა
და სოციალურ სტრუქტურაში მის იდენტიფიკაციაზე;

3. ეთნიკური იდენტობა ინგილოებში საკვლევ პერიოდ-
ში ფუნქციონირებდა განსხვავებულ დონეზე და სიღრმით,

რაც მთლიანად პოლიტიკურ პროცესს უკავშირდებოდა (მაგ., ერთ-ერთი პუბლიკაციის ცნობით, კავკასიის ომის დასრულების შემდეგ, ზაქათალის ოკრუგის გამგებელი სტოლეტოვი ძალდატანებით აიძულებდა რეგიონის ქრისტიან ქართველებს გამუსლიმანებულიყვნენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ გარკვეული სადამსჯელო ფორმებით ემუქრებოდა);

4. საინგილოს ზოგიერთ სოფელში ჩანს მკვეთრად გამოხატული კოლექტიური იდენტობა (რაც ქართული სკოლების, სალოცავების, ქართული კულტურის დაცვით გამოიხატებოდა). ეს ხშირად იწვევდა ეთნიკურ კონფლიქტებს;

5. ეროვნული იდენტობის პირველ მახასიათებლად საინგილოს ქართველები თვლიდნენ მართლმადიდებელ ქრისტიანობას, ქართულ ენას;

6. ეროვნული იდენტობის მარკერს წარმოადგენდა გვარ-სახელებიც, რისი ცვლილებებიც სახელმწიფოს ეროვნული პოლიტიკის ცვლილებებს უკავშირდებოდა (პრესის მასალებით, ხან იცვლიდნენ ქართულ გვარებს, ხან იბრუნებდნენ), გვარ-სახელით ხდებოდა პიროვნების რეპრეზენტაცია და ეს მარკერი იდენტობის აქტივიზაციის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენდა;

7. რელიგიური იდენტობა, ეთნიკური იდენტობის მთავარი მარკერი, ხშირად, პოლიტიკური და სოციალური ვითარების გამო, გასაიდუმლოვდებოდა (გარეგნულად ისლამს ატარებდნენ, ქრისტიანულად კი ჩუმად ლოცულობდნენ და ადეკვატურ წეს-ჩვეულებებს ალასრულებდნენ);

8. პრესაში ჩანს ეთნიკურ იდენტობასთან დაკავშირებული ემოციური ასპექტები: ქართული ეთნიკური ჯგუფების ლოიალობა სხვა ეთნიკურ და რელიგიურ ჯგუფებთან;

9. ეთნიკური იდენტობის განმსაზღვრელი ინგილოებში ჩანს მათი წარმოდგენები წარსულზე, განცდა, რომ ისინი ქართველი ხალხის ნაწილს წარმოადგენენ და რეგიონის გარეთ მცხოვრები საქართველოს მოსახლეობა სოლიდური უნდა იყოს მათი პრობლემების მიმართ („პატრონობა უნდა გაუწიოს“), რომ აქ ოდესღაც ქართველი მეფეები აშენებდნენ დიდ ტაძრებსა და ქალაქებს და ა. შ.;

10.საინგილოს შესახებ არსებული პრესის მასალებიდან გამოიკვეთა ის საკვანძო დისკურსები და მარკერები, რაც ინგილოელ ქართველებს ჰქონდათ: ოჯახური ღირებულება, სტუმარ-მასპინძლობა, შვილების განათლებისადმი ემოციური დამოკიდებულება, თანამობა-ემპათია, ერთმანეთისადმი ერთგულება, ჭირსა და ლხინში თანადგომა, ვაჟკაცობა და სხვ.;

11.საინგილოელ ქართველთა პროექცია ძველ ლეგენდებზე, მითებსა და ზღაპრებზე, რომელიც ქართული იდენტობისა და ხასიათის მაიდენტიფიცირებელ ნიშნებს მოიცავდა. ყველა ნარატივი უნდა ასოცირებულიყო ეთნიკური ქართველობის იდეასთან.

12.იკვეთება სოციალური საზღვრები - მსგავს და განსხვავებულ ჯგუფებს შორის ურთიერთობა, თანაარსებობის პრობლემა, უცხო ჯგუფების გავლენა ქართულ ეთნიკურ და კულტურულ იდენტობაზე.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

ხახანაშვილი 1898 - А. С. Хаханов, Экспедиций на Кавказ в 1892, 1893 и 1895 г. г., Материалы по археологии Кавказа, вып. VII, Москва, 1898.

პაპუაშვილი 1972 - თენგიზ პაპუაშვილი, ჭარ-ბელაქანი, თბილისი, 1972.

პაპუაშვილი 2002 - თენგიზ პაპუაშვილი, ნუქეთის სიძველენი, თბილისი, 2002.

„დროება“ 1878 - მოსე ჯანაშვილი, „მოგზაურობა საინგილოში“, გაზეთი „დროება“, 1878.

„დროება“ 1880 - გაზეთი „დროება“ 1880, N 175, 20 აგვ. გვ. 1-3; N 176, 21 აგვ. გვ. 1-3

„დროება“ 1881- ალიბეგლო, გაზეთი „დროება“, 1881, №166. 11 აგვისტო, გვ.3.

„დროება“ 1882 - საინგილო. გაზეთი „დროება“, 1882.

„ივერია“ 1894 - საინგილო , გაზეთი „ივერია“ 1894.

„ივერია“ 1896 - გაზეთი „ივერია“, 1896 წ.

„საქართველო“ 1916:29 - დიმიტრი ჯანაშვილი, ძველი რვეულიდან, გაზეთი „საქართველო“, 1916.

„საქართველო“ 1918:4 - საინგილოს გასაჭირი „საქართველო“ 1918, N 4, 5 (18) იანვ. გვ. 2.

„საქართველო“ 1918, N 223 - ისევ საინგილოს შესახებ, გაზ. „საქართველო“, 1918 - „სასოფლო გაზეთი“-ს 1877 წლის.

ედილი 1947 - ზაქარია ედილი, საინგილო, რედაქტორი გ. ქიქოძე, თბილისი, 1947.

სცსსეა, ფონდი 1864, აღწ. 1, 204:1-2 - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო ეროვნული არქივი, ფონდი 1864, აღწერა 1, საქმე 204, ფურცელი 1-2.

Chumburidze Dodo

The issue of *ethnic and cultural identity* of Saingilo population in the Georgian press of the late XIX century and early XX century (according to the letters of Mose Janashvili)

Frontier regions of Georgia have always been the target of the expansionist policies of neighbouring countries. This also applies to the area of Hereti which is now part of Azerbaijan and has been referred to as Saingilo since XIX century.

Georgian nationalism, which originated in the 1860s in the absence of Georgian statehood, was entirely based on the ethno-cultural factors defining national identity. History was revived and the members of the movement of 1860s and their followers became actively involved not only in theorizing, but also in practical activities through fighting for the national awakening of the Georgians living in the frontier regions of Georgia. The Georgian press also joined in the effort. The variety of journalistic materials published in the press provides comprehensive information about the ethnic and cultural identity of the Georgians living in Saingilo in the late XIX century and early XX century. In our research work we have mainly used the articles published in the Georgian press by Mose Janashvili, a native historian of the Saingilo community.

Ethnic identity in the Ingiloy people functioned in different forms and depths during the period of in the late XIX century and

early XX century, which was entirely related to the political process (e.g., according to one publication, after the end of the *Caucasian War*, Zaqatali District Governor Stoletov forced the Christian Georgians living in the region to convert to Islam and those who resisted had to face punishment). In some villages in Saingilo, explicit collective identity (which was manifested in their effort to establish Georgian schools, to protect places of worship and cultural values) often led to ethnic conflicts.

The Georgians living in Saingilo considered Orthodox Christianity and the Georgian language as the main characteristics of their national identity. Religious identity was often kept secret due to the political and social context (the Georgians living in the region would pretend to be practicing Islam, while secretly praying as *Christians* and practicing Orthodox rituals).

Names and surnames were also a national identity markers, and Georgians living in the region would change their names and surnames in line with the changes in the national policy of the State (according to press materials, there were times when the Georgians would change their names and surnames, which were followed by times when they would have their names and surnames restored), the name and surname was considered as a representation of a person and this marker was one of the forms of identity activation. Ethnic identity in the Ingiloy people was also revealed through their perceptions of the past, their feeling that they were part of the Georgian people, and that the Georgian people living outside the region should care about their problems, that Georgian kings had built large temples and cities there, etc.; The projection of Georgians living in Saingilo to ancient legends, myths and tales, which contained features of Georgian identity and character, is evident. All narratives were associated with the idea of being an ethnic Georgian.

The press materials about Saingilo revealed the key discourses and markers that the Ingiloy people possessed during the period: family values, hospitality, emotional attitude towards their children's education, compassion and empathy, loyalty to each other, support in times of trouble and sharing happiness, fortitude, etc. social boundaries between strata - different relations between similar and different groups, the problem of coexistence, the influence of foreign groups on the ethnic and cultural identity of Georgians.